

Berislav ŠTEFANAC

Muzej antičkog stakla u Zadru
Poljana Zemaljskog odbora 1
23000 Zadar
beristef@gmail.com

**UDK: 904(497.5)“652” : 748
748.032.7(497.5)**

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 13. prosinca 2008.
Received:

STAKLENI *DILECYTHOS* IZ ASERIJE

GLASS DILECYTHOS FROM ASSERIA

Apstrakt

U radu se obrađuje raritetni primjerak staklene „dvojne boce“ iz Aserije. Na temelju tipoloških karakteristika i bliskih analogija razmatra se njezino podrijetlo, namjena i kronologija. Skupinu specifičnih recipijenata s tijelom podijeljenim u dvije komore, na temelju nekoliko datiranih komparativnih primjeraka, može se vremenski opredijeliti u razdoblje od 2. pol. 1. do konca 3. stoljeća poslije Krista. Aserijatski dilecythos je nastao najvjerojatnije krajem 2. i poč. 3. stoljeća, kao produkt galsko-rajnskih radionica.

Ključne riječi: Aserija, rimsko staklo, dvojna boca, dilecythos

Abstract

The article deals with a rare example of a glass “double bottle” from Asseria. Its origin, purpose, and datation are considered on the basis of typological characteristics and close analogies. A group of specific glass items with bodies divided in two compartments can be dated to the period between the second half of the 1st century and the end of the 3rd century AD on the basis of several comparable examples with datation. Dilecythos from Asseria was probably made in the late 2nd and the early 3rd century, as a product of Gallic workshops from the Rhine region.

Key words: Asseria, roman glass, double bootle, dilecythos

Arheološki muzej u Splitu među brojnim raznorodnim materijalom iz antičkog perioda čuva i zbirku staklenih predmeta iz Aserije. Većina te staklene građe odavno je objavljena u stručnoj literaturi.¹ S obzirom na činjenicu da je velik broj sitnih nalaza aserijatske provenijencije dospio u splitski muzej uglavnom otkupom, tim predmetima nije poznat bliži kontekst nalaza.² Međutim, cjelovitost i dobra očuvanost staklenih primjeraka upućuje na zaključak da su ti predmeti sakupljeni najvjerojatnije na prostoru aserijatske nekropole.

Nekoliko skupina staklenih recipijenata iz aserijatske zbirke zbog svoje iznimne kvalitete i specifičnosti u tehnici izrade zaslužuje posebnu studiju.³ Nema nikakve

Among rich and diverse material from antiquity which is preserved in the Archaeological Museum in Split, there is also an interesting collection of glass finds from Asseria. Most of these finds have already been published in relevant scientific journals.¹ As the museum acquired great number of small finds from Asseria by purchase, most of them lack original context of the find.² However it seems that most of these finds were collected from the area of Asseria's cemetery because most of them are complete and well preserved.

Several groups of glass items from the Asserian collection deserve a separate study due to their exceptional quality and specific technique of making.³ The

¹ Prvu objavu staklene građe iz Aserije koja se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu načinio je I. Fadić. Rad je objavljen 1988. u Benkovačkom zborniku pod nazivom *Antičko staklo Aserije iz Arheološkog muzeja u Splitu*.

² Najveći broj predmeta aserijatske provenijencije dospio je u splitski muzej u periodu između dva svjetska rata. Najnovija revizija fundusa Arheološkog muzeja u Splitu pokazala je da se među brojnim nalazima koji potječu iz Aserije, nalazi ukupno 260 staklenih predmeta.

³ Među staklenim materijalom iz Aserije poseban tretman u proučavanju zaslužuje nekoliko tipoloških skupina. Svakako treba istaknuti nalaze zvonolikih boca i kvadratičnih vrčeva. Od rarijnih primjeraka nesumnjivo treba spomenuti čašu s lotosovim pupoljcima i dvojni bocu. O čaši s lotosovim pupoljcima u novije je vrijeme objavljen rad I. Fadića; I. FADIĆ, 2005, 75-92.

¹ I. Fadić was the first to publish glass collection from Asseria kept in the Archaeological Museum in Split. The article "*Ancient Glass of Asseria in the Archaeological Museum in Split*" was published in 1988 in the Benkovic Miscellany.

² Great number of finds from Asseria was acquired by the museum in the period between the two world wars. The latest revisory analysis of the museum's inventory revealed 260 glass items from Asseria among numerous other finds from the same site.

³ Several typological groups of glass material from Asseria deserve separate treatment. Bell-shaped bottles and square jugs definitely need to be mentioned. Lotus-bud glass beaker and double bottle belong to rarities. Lotus-bud glass beaker was recently separately published by I. Fadić (I. FADIĆ, 2005, 75-92).

sumnje da je jedan od takvih recipijenata i primjerak dvojne boce.

Aserijatski *dilecythos* pripada skupini dvojnih boca, kojih je na području Rimskog Carstva poznat vrlo mali broj, te nesumnjivo predstavlja raritet među staklenim izrađevinama antičkog doba.

Općenito, riječ je o posebnoj tipološkoj skupini staklenih recipijenata čije je tijelo podijeljeno na dvije ili više komora okomitim staklenim pregradama. Stijenke tih pregrada uglavnom su vrlo tanke. Vrat je također višestruk te broj otvora na izljevu odgovara broju odjeljaka (komora) unutar tijela posude.⁴ Najčešći su primjerci s dvije i tri komore. Svi dosad poznati oblici dvojnih boca oponašaju različite inačice učestalih oblika recipijenata s jednim tijelom. Često se pojavljuju u obliku trbušastih boca, kvadratičnih vrčeva i aribalosa, dok su mogući i neki drugi oblici /Sl. 1/.⁵ Visina dvojnih boca ne prelazi 20 cm. Srodni primjerci takvih recipijenata javljaju se u obliku staklenih balzamarija.⁶

double bottle is definitely one of such finds.

Dilecythos from Asseria belongs to the group of double bottles which are rare in the Roman Empire and it is certainly a rarity among glass objects from antiquity.

Generally speaking it is a special typological group of glass objects with bodies divided in two or more compartments with vertical glass walls which are usually very thin. The neck of the bottle is also multiple so that the number of openings in the spout corresponds to the number of compartments inside the body of the vessel.⁴ Examples with two or three compartments appear most often. All known forms of double bottles resemble different varieties of common glass vessels with bodies with one compartment such as bellied bottles, square jugs, aryballoi and some other forms /Fig. 1/.⁵ Double bottles are usually not higher than 20 cm. Similar examples can be found among glass balsamaria.⁶

⁴ Na istočnomediteranskom prostoru poznate su dvojne boce kojima su komore povezane jednim jednostrukim vratom, J. W. HAYES, 1975, 116.

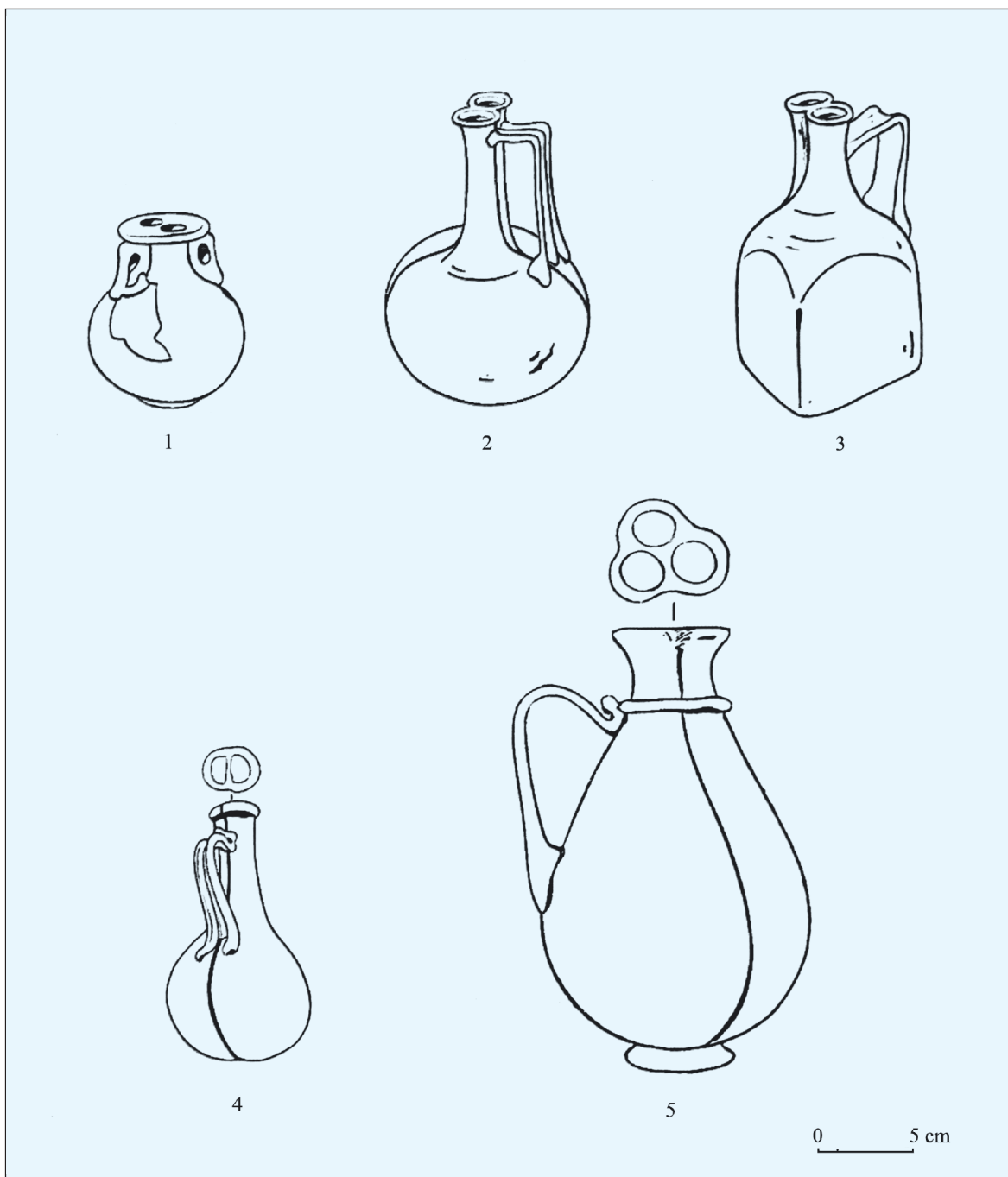
⁵ A. KISA, 1908, 323 (aribalosi); MORIN-JEAN, 1923, oblik 15 (kvadratični vrčevi), oblik 46 (trbušaste boce), oblik 35 (aribalosi), oblik 63 (vrčevi s 3 komore); F. FREMERSDORF, 1984, 107-108.

⁶ Velik broj dvojnih balzamarija javlja se na prostoru istočnog Mediterana. Također, poznati su primjerci trodijelnih i četverodijelnih balzamarija. Pojedinačni primjerci takvih recipijenata javljaju se i u zapadnim provincijama, osobito u rajnskoj oblasti te na području Panonije. Više o dvojnim balzamarijima: L. BARKOCZI, 1996, 38.

⁴ Double bottles with compartments joined by neck with one opening were found in the eastern Mediterranean region. J. W. HAYES, 1975, 116.

⁵ A. KISA, 1908, 323 (aryballoi); MORIN-JEAN, 1923, form 15 (square jugs), form 46 (bellied bottles), form 35 (aryballoi), form 63 (jugs with three compartments); F. FREMERSDORF, 1984, 107-108.

⁶ Great number of double balsamaria was found in the eastern Mediterranean. Balsamaria with three or four compartments were also discovered in this region. Separate examples of such vessels also appear in the western provinces especially in the Rhine region and in Pannonia. More about double balsamaria: L. BARKOCZI, 1996, 38.

Sl. 1. Neki oblici staklenih recipijenata s dvije i tri komore: 1 Cologne, 2 Orange, 3 Arles, 4 Cany, 5 Cologne (Morin-Jean, 1923.).

Fig. 1. Some forms of glass vessels with two and three compartments: 1 Cologne, 2 Orange, 3 Arles, 4 Cany, 5 Cologne (Morin-Jean, 1923).

Tradicija odijeljivanja recipijenata u više komora može se pratiti i među keramičkim materijalom o čemu svjedoče razne keramičke posude otkrivene diljem Rimskog Carstva.⁷

Staklene posude odijeljene u više komora odlikuju se i specifičnim načinom izrade. Naime, postupak tehnike izrade najvjerojatnije se temeljio na zasebnoj izradi dviju boca (ili više njih, ovisno o broju traženih komora), koje bi se nakon slobodnog puhanja, dok su im stijenke još tople, međusobno spajale.⁸ Tako stopljene stijenke tvorile bi središnju (okomitu) pregradu unutar novonastaloga dvodijelnog recipijenta. Nakon takvog postupka na tijelo i vrat posude aplicirale bi se različite ručice. Na temelju dosad poznatih primjeraka vidimo da se *dilecythoi* nisu posebno ukrašavali.⁹

U upotrebi naziva za navedeni tip recipijenta do danas se javlja terminološka neujednačenost. U starijoj stručnoj literaturi taj tip se naziva *dilecythos*,¹⁰ dok se u novije vrijeme upotrebljava općeniti naziv „dvojna boca“. S obzirom na to da je za tip aserijatske trbušaste boce ipak usvojen termin *dilecythos*, te da su pod tim imenom većinom obrađivani

Tradition of dividing vessels into more compartments can be traced in ceramic material as different pottery examples from all parts of the Roman Empire show.⁷

Glass vessels with several compartments were produced using specific techniques. Namely, the making technique was probably based on separate production of two bottles (or more, depending on the wanted number of compartments) that were joined after free blowing while their walls were still warm.⁸ These joined walls formed the central (vertical) partition wall inside of the newly formed double vessel. Different handles were applied to the neck and body of the vessel after mentioned procedures. Judging from the known examples *dilecythoi* usually were not decorated.⁹

Terminological ambiguities are still present regarding this type of glass vessel. “*Dilecythos*”¹⁰ is a term that was used previously, whereas nowadays more general term “double bottle” is used more often. As the term *dilecythos* has already been accepted for the Asserian type of bellied

⁷ E. GOSE, 1976, n 509.

⁸ Postoje pretpostavke da se isti efekt (stvaranje pregrade unutar recipijenta) mogao postizati povlačenjem neke drvene alatke gore-dolje kroz središte boce, odmah nakon puhanja.

⁹ Postupak za izradu *dvojnih* kvadratičnih vrčeva vrlo je sličan izradi trbušastih boca, a razlikuje se u prvoj fazi postupka izrade, gdje su se vrčevi zasebno puhali u kalup, G. MECONELLI NOTARIANNI, 1979, 53.

¹⁰ M. C. CALVI, 1968, 76 (*dilecythoi*).

⁷ E. GOSE, 1976, n 509.

⁸ It is possible that the same effect could be created by pulling some wooden tool up and down through the center of the bottle immediately after the blowing.

⁹ The process of making of *double* square jugs is very similar to the production procedure of bellied bottles, and they differ in the first phase of production when jugs were separately blown into the mould, G. MECONELLI NOTARIANNI, 1979, 53.

¹⁰ M. C. CALVI, 1968, 76 (*dilecythoi*).

primjerci koji tipološki odgovaraju aserijat-skom primjerku, on će i ovdje biti korišten.

U pogledu namjene dvojnih recipijena postoje razne interpretacije. Smatra se da su dvojne boce služile u kućanstvima za pohranu i serviranje raznih tekućih sadržaja, osobito ulja i octa. Na takvu pretpostavku upućuju srednjovjekovni i suvremeni primjerci stolnog posuđa.¹¹ Sasvim je sigurno da su se tekućine pri serviranju (izlijevanju) međusobno miješale, stoga su u odvojenim odjeljcima morali biti pohranjeni tekući sadržaji slična sastava. Međutim, možemo pretpostaviti da su se u većim bocama mogle nalaziti i različite vrste vina. Takva pretpostavka osobito vrijedi za velike staklene vrčeve s tri komore.¹²

S obzirom na to da su dvojne boce pronađene u grobovima, neupitna je i njihova funeralna upotreba.

Aserijatski *dilecythos* /Sl. 2 a-b/ može se svrstati u skupinu trbušastih boca s tijelom odvojenim u dvije komore koje su u stručnoj literaturi kategorizirane kao jedna inačica oblika 14 od C. Isings¹³ te oblik 46 od Morin-Jean.¹⁴

Dvojna boca iz Aserije rađena je od prozirna stakla zelenkaste boje. Tanka

bottle, and as the same term was used for the most typologically comparable examples, it will also be used in this article.

There are different interpretations regarding the function of the double vessels. It is possible that they were used for storing and serving different liquids, especially oil and vinegar, which is supported by the medieval and contemporary examples of tableware.¹¹ Separate compartments had to contain similar liquids because it is certain that they mixed during pouring. It seems reasonable to suppose that larger bottles contained different kinds of wine, especially in the case of large glass jugs with three compartments.¹²

Funerary use of double bottles is certain as they were found in graves.

Dilecythos from Asseria /Fig 2. a-b/ belongs to a group of bellied bottles with two compartment body which are categorized as a variety of the form 14 by C. Isings¹³ and the form 46 by Morin-Jean.¹⁴

Double bottle from Asseria is made of greenish transparent glass. Thin glass wall inside of the vessel divided the body of the bottle in two. It is 10,7 cm high, 8,5 cm

¹¹ MORIN-JEAN, 1923, 269, Sl. 348.

¹² Općenito, vrčevi s tri komore znatno su veći od dvojnih boca. Njihova veličina može prelaziti 30 cm. MORIN-JEAN, 1923, 120, oblik 63; K. GOETHERT-POLASCHEK, 1977, Taf. 72, oblik Trier-131; R. PIRLING – M. SIEPEN, 2006, 290-291, Gellep 535.

¹³ C. ISINGS, 1957, 31-32.

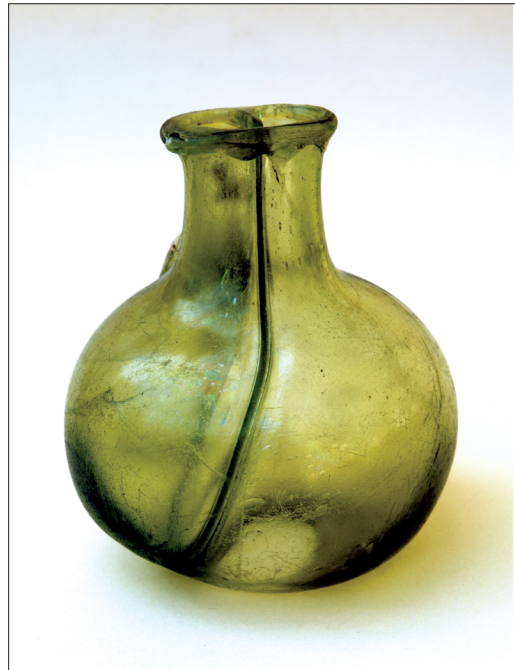
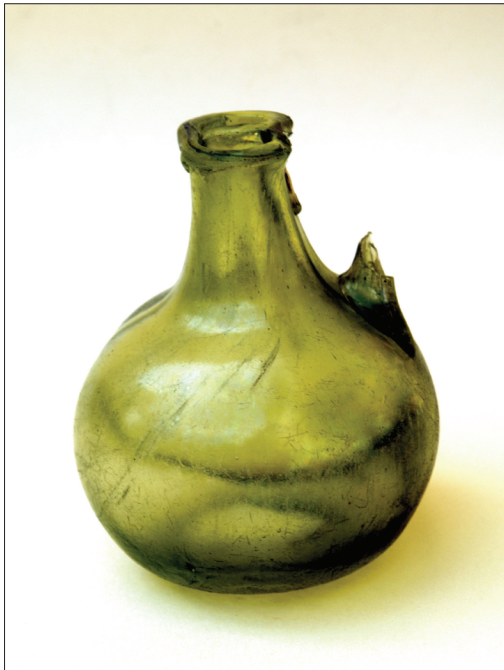
¹⁴ MORIN-JEAN, 1923, 120.

¹¹ MORIN-JEAN, 1923, 269, Fig. 348.

¹² Generally speaking, jugs with three compartments are much bigger than double bottles. Their height can exceed 30 cm. MORIN-JEAN, 1923, 120, form 63; K. GOETHERT-POLASCHEK, 1977, Taf.72, form Trier-131; R. PIRLING – M. SIEPEN, 2006, 290-291, Gellep 535.

¹³ C. ISINGS, 1957, 31-32.

¹⁴ MORIN-JEAN, 1923, 120.

Sl. 2. a-b Dvojna boca iz Aserije
Fig. 2. a-b. Double bottle from Asseria.

staklena stijenka unutar recipijenta dijelila je tijelo boce na dva dijela. Visina iznosi 10,7 cm, širina 8,5 cm, te širina oboda 3,2 cm. Trbušasto tijelo blago prelazi u kratki vrat elipsasta presjeka. Vrat je također podijeljen na dva dijela jednom pregradom. Na ramenu i vratu sačuvali su se dijelovi aplicirane traka-te ručice. Obod koji se sastoji od dva međusobno spojena lijevka, blago je razvraćen i prstenasto zadebljan. Na stijenkama boce ponegdje su vidljivi sitni tragovi razvlačenja staklene mase. Odnos tijela i vrata je 2 : 1.¹⁵

Na području južne Liburnije poznata su još dva tipološki srodna primjerka staklenih recipijenata s dvije komore. Jedan

wide and its rim is 3,2 cm wide. Short neck which is elliptic in section grows out of a bellied body. Neck is also divided in two by a glass wall. Parts of applied strap handle were preserved on the neck and shoulder. The rim which consists of two joined funnels is mildly expanded and thickened. Barely recognizable traces of stretching the molten glass can be noticed on some parts of the bottle walls. Body to neck proportion is 2 : 1.¹⁵

There are two more typologically corresponding glass objects with two compartments in the region of southern Liburnia. One such vessel has recently been

¹⁵ I. FADIĆ, 1988, 40, kat. br. 127.

¹⁵ I. FADIĆ, 1988, 40, catalogue number 127.

primjerak nedavno je pronađen u Zadru i čuva se u Arheološkom muzeju u Zadru,¹⁶ dok drugi potječe iz Zadra, Nina ili Aserije, a pohranjen je u Muzeju stakla u Muranu.¹⁷

Prvi primjerak dvojne boce pronađen je na jadertinskoj antičkoj nekropoli unutar zatvorene grobne cjeline paljevinskog ukopa iz konca 1. i poč. 2. stoljeća. Boca je dosta fragmentirana i od nje je sačuvan samo dio trbušastog recipijenta i dio staklene stijenke (pregrade) koja je dijelila recipijent na dva odjeljka /Sl. 3/. Izrađena je od prozirnog plava stakla. Iako tipološki srodna aserijatskoj boci, dvojna boca iz Jadera pokazuje znatne razlike. Razlika među njima je vidna, osobito u kakvoći i boji staklenih stijenki. Očito je da boce pripadaju različitim vremenskim razdobljima.

Drugi značajan primjerak predstavlja dvojni kvadratični vrč južnoliburnske provenijencije koji se čuva u Muzeju stakla u Muranu.¹⁸ Vrč je rađen od prozirnog stakla zelenkaste boje. Visina iznosi 12,5 cm, širina 8,3 cm. Na dnu posude utisnuta su tri koncentrična kruga, odnosno žig proizvođača. Po svojim stilskim karakteristikama, kao

found in Zadar and it is kept in the Archaeological Museum in Zadar,¹⁶ whereas the other one has uncertain origin (Zadar, Nin or Asseria) and it is kept in the Glass Museum in Murano.¹⁷

The former double bottle has been found at the antique cemetery of Iader inside of cremation grave from the late 1st and early 2nd century. The bottle is quite fragmented and the only preserved parts are fragments of bellied body and of the glass wall which divided the vessel in two /Fig. 3/. It was made of transparent blue glass. Though it resembles the bottle from Asseria typologically, double bottle from Iader shows significant differences. Quality and the colour of the glass walls stand out as the most visible differences between these two bottles which obviously belong to different periods.

Another important example is a double square jug of southern Liburnian origin which is kept in the Glass Museum in Murano.¹⁸ The jug was made of greenish transparent glass. It is 12,5 cm high and 8,3 cm wide. Three concentric circles were impressed at the bottom of the jug, as a producer's stamp.

¹⁶ Ovom prilikom srdačno zahvaljujem voditelju istraživanja I. Fadiću na ustupljenoj terenskoj dokumentaciji s arheoloških istraživanja s nekropole Relja u Zadru (2004-2006.).

¹⁷ G. L. RAVAGNAN, 1994, 134. Inventarni broj IGVE 396 (stari inventar: Zadar, Muzej Sv. Donat 10021).

¹⁸ Na temelju dostupnih podataka za dvojni kvadratični vrč pretpostavlja se da je pronađen početkom prošlog stoljeća na jednoj od antičkih nekropola Zadra, Aserije ili Nina.

¹⁶ I would like to thank the manager of the excavations I. Fadić who kindly showed me the total record of the archaeological excavations of the cemetery Relja in Zadar (2004-2006).

¹⁷ G. L. RAVAGNAN, 1994, 134. Inventory number IGVE 396 (old inventory books: Zadar, St. Donat Museum 10021).

¹⁸ On the basis of available information double square jug might have been found in the beginning of the last century at one of the ancient cemeteries of Zadar, Asseria or Nin.

Sl. 3. Ulomci dvojne boce iz Jadera

Fig. 3. Fragments of a double bottle from Iader.

i fragmentirani primjerak trbušaste boce iz antičkog Zadra, može se datirati u kraj 1. i poč. 2. stoljeća poslije Krista.

Radioničko središte u kojem je ovaj primjerak izrađen, za sada nije moguće ustvrditi, mada se može pretpostaviti, na temelju žiga proizvođača, da dvojne kvadratične boce tog tipa mogu biti produkt akvilejskih staklara.¹⁹

Primjerci kvadratičnih bočica s tijelom podijeljenim u dvije komore na području Rimskog Carstva vrlo su rijetki. Pojedinačni nalazi poznati su u Italiji (Bologna)²⁰ i Francuskoj (Arles).²¹

According to its style characteristics it can be dated to the end of the 1st and the beginning of the 2nd century AD, as well as the bellied bottle from ancient Zadar.

For the time being it is impossible to determine the workshop where it was produced but it is possible that its origin can be traced in Aquileia, judging from the producer's stamp.¹⁹

Square bottles with bodies divided in two compartments are quite rare at the territory of the Roman Empire. Separate finds can be located in Italy (Bologna)²⁰ and France (Arles).²¹

¹⁹ G. L. RAVAGNAN, 1994, 134-135, kat. br. 255.

²⁰ G. MECONELLI NOTARIANNI, 1979, 64-65, kat. br. 56.

²¹ MORIN-JEAN, 1923, 63.

¹⁹ G. L. RAVAGNAN, 1994, 134-135, cat. number 255.

²⁰ G. MECONELLI NOTARIANNI, 1979, 64-65, cat. number 56.

²¹ MORIN-JEAN, 1923, 63.

Na prostoru Rimskog Carstva otkriven je relativno mali broj staklenih recipijenata s tijelom podijeljenim u dvije komore. Primjerci *dvojnih boca*, u raznim inačicama (trbušaste boce, kvadratični vrčevi, aribalosi), pronađeni su u zapadnim i istočnim provincijama.

Osim spomenutih nalaza iz sjeverne Dalmacije, u zapadnim provincijama dvojne se boce pojavljuju na galsko-rajnskom području (Saverne,²² Cany,²³ Orange,²⁴ Augst,²⁵ Avenches²⁶), Britaniji (Colchester, Gloucester-Kingsholm)²⁷ te prostoru sjeverne i srednje Italije (Aquileia, Bologna).²⁸ Jedan primjerak *dilecythosa* pronađen je i u Crnoj Gori (Duklja).²⁹ Nekoliko primjeraka nepoznate provenijencije čuva se u raznim privatnim kolekcijama.³⁰

Glass vessels with bodies divided in two compartments are also relatively scarce at the territory of the Roman Empire. Double bottles in different varieties (bellied bottles, square jugs, aryballoi) were found in the western and eastern provinces.

Besides the mentioned finds from northern Dalmatia, double bottles were found in the following regions of the western provinces: Gallic region near the river Rhine (Saverne,²² Cany,²³ Orange,²⁴ August,²⁵ Avenches²⁶), Great Britain (Colchester, Gloucester-Kingsholm),²⁷ and in the regions of northern and central Italy (Aquileia, Bologna).²⁸ One *dilecythos* was also found in Montenegro (Duklja).²⁹ Several examples of *dilecythoi* can be located in different private collections.³⁰

²² SAUER, 1939, 32.

²³ M. L. COHET, 1849, 51-59, Sl. 47; MORIN-JEAN, 1923, 101-102, Sl. 120.

²⁴ MORIN-JEAN, 1923, 66, Sl. 47.

²⁵ B. RÜTTI, 1991, 171, oblik AR 168, kat. 4067-4072. Većina fragmenata pronađena je u kontekstu nalaza od 1. do sredine 3. stoljeća.

²⁶ F. BONNET BOREL, 1997, 54, oblik AV V 146. Jedan fragment dvojne boce iz Avenchesa (ant. *Aventicum*) datiran je u vrijeme 150-200. god.

²⁷ H. E. M. COOL – J. PRICE – D. FRICKER, 1994, 203-204. Primjerci pripadaju vremenu 1. stoljeća poslije Krista.

²⁸ Calvi, 1968, 75-76; L. MANDRUZZATO – A. MARCANTE, 2005, 22-23, 83, kat. br. 154-155.

²⁹ A. CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, 1974, 178, Tab. III, 8; A. 1975, 174, Sl. 50.

³⁰ P. LA BAUME – J. W. SALOMONSON, 1977, br. 192; *THE CONSTABLE-MAXWELL*, 1979, 125; MACCABRUNNI, 1992, 35-36, kolekcija Banfi.

²² SAUER, 1939, 32.

²³ M. L. COHET, 1849, 51-59, Fig. 47; MORIN-JEAN, 1923, 102-102, Fig. 120.

²⁴ MORIN-JEAN, 1923, 66, Fig. 47.

²⁵ B. RÜTTI, 1991, 171, form AR 168, catalogue 4067-4072. Most of the fragments were found with finds dated to the period from the first to the mid third century.

²⁶ F. BONNET BOREL, 1997, 54, form AV V 146. A fragment of a bottle from Avenches (ancient *Aventicum*) was dated to the period 150-200 AD.

²⁷ H. E. M. COOL – J. PRICE – D. FRICKER, 1994, 203-204. Vessels belong to the first century AD.

²⁸ CALVI, 1968, 75-76; L. MANDRUZZATO – A. MARCANTE, 2005, 22-23, 83, CATALOGUE NUMBER, 154-155.

²⁹ A. CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, 1974, 178, Tab. III, 8; A. CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, 1975, 174, Fig. 50.

³⁰ P. LA BAUME – J. W. SALOMONSON, 1977, number 192; *THE CONSTABLE-MAXWELL*, 1979, 125; MACCABRUNNI, 1992, 35-36, Banfi collecton.

Srodni primjerci vrčeva sa tijelom podijeljenim u tri komore javljaju se također u rajnskoj oblasti (Trier, Krefeld-Gellep, Cologne).³¹ Na temelju navedenih nalaza, nema nikakve sumnje da su *dilecythoi* izrađivani u nekoj od zapadnih staklarskih radionica.

Stakleni recipijenti podijeljeni u više komora javljaju se i na području istočnog mediterana (Dura-Europos, Jerusalem, Heraclion).³² Pojedinačni primjerci staklenih *dilecythosa* istočno-mediteranske provenijencije čuvaju se u Rockefeller muzeju u Jeruzalemu te Haaretz muzeju u Tell Avivu. Jedan primjerak dvojne boce, sirijsko-palestinske provenijencije, poznat je iz kolekcije *Schaefer* u Newark muzeju.³³ Novija arheološka istraživanja pokazala su postojanje dvojnih boca i na području Libanona (Bejrut) gdje su pronađene krhotine nekoliko *dilecythosa*.³⁴ Treba napomenuti da su na Istoku (Sirija, zapadna Anatolija) osobito rasprostranjeni oblici posuda sa tijelom podijeljenim u tri komore.³⁵

Govoreći o genezi, možemo pretpostaviti da se ishodište proizvodnje dvojnih boca nalazi upravo na istočnomediteranskom području (Sirija i Palestina).³⁶ Na takvu pretpostavku upućuje i pojava

Similar examples of jugs with bodies divided in three compartments were discovered in the Rhine region (Trier, Krefeld-Gellep, Cologne).³¹ On the basis of the mentioned finds, it is certain that *dilecythoi* were made in some western glass workshop.

Glass vessels divided in several compartments can also be found in the eastern Mediterranean (Dura-Europos, Jerusalem, Heraclion).³² Separate examples of glass *dilecythoi* of eastern Mediterranean provenance can be found in the Rockefeller Museum in Jerusalem and the Haaretz Museum in Tel Aviv. Double bottle of Syrian-Palestinian origin is kept in the Newark Museum (Schaefer collection).³³ The latest archaeological excavations revealed double bottles in the Lebanon region (Beirut) where fragments of several *dilecythoi* were found.³⁴ Vessels with bodies divided in three compartments are especially widespread in the East (Syria, Palestine).³⁵

As for the genesis of the double bottles, it is possible that eastern Mediterranean region (Syria and Palestine)³⁶ was the starting point of this type because of numerous similar forms

³¹ K. GOETHERT-POLASCHEK, 1977, Taf. 72, oblik *Trier*-131; MORIN-JEAN, 1923, 120, oblik 63;

³² C. W. CLAIRMONT, 1963, 128.

³³ S. AUTH, 1976, 103.

³⁴ S. JENNINGS, 2004-2005, 79-80, Sl. 4.13: 1-4.

³⁵ C. W. CLAIRMONT, 1963, 128-129, kat. br. 647-654.

³⁶ M. C. CALVI, 1968, 75.

³¹ K. GOETHERT-POLASCHEK, 1977, Taf. 72, form *Trier*-131; MORIN-JEAN, 1923, 120, form 63.

³² C. W. CLAIRMONT, 1963, 128.

³³ S. AUTH, 1976, 103.

³⁴ S. JENNINGS, 2004-2005, 79-80, Fig. 4.13: 1-4.

³⁵ C. W. CLAIRMONT, 1963, 128-129, catalogue number 647-654.

³⁶ M. C. CALVI, 1968, 75.

velikog broja srodnih oblika, kao što su razne inačice višedijelnih staklenih balzamarija, vrčeva s tri komore te raznih dvojnih bočica (amfora) s dvije ručice.³⁷

Na temelju iznesenih analogija, očito je da među pojedinim inačicama postoje značajnije kronološke razlike. Tip staklenog recipijenta sa tijelom podijeljenim u dvije komore karakterističan je za razdoblje od sredine 1. do konca 3. st. poslije Krista, iako je u različitim inačicama preživio sve do danas. Elemente za preciznu dataciju sadrži tek nekoliko gore navedenih primjeraka.³⁸ Postavlja se pitanje gdje se u tom navedenom nizu pojedinih komparacija nalazi aserijatski *dilecythos*? Gledajući u cjelini najbliži komparativni primjerak potječe iz Saverna kod Strasbourga.³⁹ Naime, dvojna boca iz Saverna izgledom uvelike odgovara aserijatskom primjerku. Razlike u veličini dviju boca također su neznatne. Datacija boce iz Saverna uređena je prema ostalim nalazima iz groba u kojem je nađena. Grob se datira u 2. pol. 2. st.⁴⁰

Na temelju navedenih komparacija možemo pretpostaviti da se podrijetlo aserijatskog primjerka može vezati uz galsko-rajsko područje. Po svoj prilici, dvojna boca iz

appearing in this region, such as different varieties of multi-compartment glass balsamaria, three-compartment jugs and different small double bottles (amphorae) with two handles.³⁷

On the basis of mentioned analogies it is obvious that there are considerable chronological differences between the different varieties. Glass vessel with two-compartment body is characteristic for the period from the mid-first until the 3rd century AD, although it can still be found among contemporary glass items in different varieties. Only several mentioned examples have elements for precise datation.³⁸ Where to place the *dilecythos* from Asseria in the mentioned series of comparisons? The closest comparable example comes from Savern near Strasbourg.³⁹ This double bottle looks almost the same as the Asserian one, and there is hardly any difference in size. This vessel was dated to the second half of the 2nd century according to other finds from the grave in which it was found.⁴⁰

Gallic region near the river Rhine seems as the most plausible place of origin of the *dilecythos* from Asseria according to

³⁷ J. W. HAYES, 1975, 116.

³⁸ Jedan od preciznije datiranih primjeraka jest dvojna boca pronađena na nekropoli antičke Duklje. Boca je datirana novcem Domitijana. A. CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, 1975, 174.

³⁹ C. SAUER, 1939, 32.

⁴⁰ V. ARVEILLER-DULONG – J. ARVEILLER, 1985, 54-55, kat. br. 70, Sl. na str. 231.

³⁷ J. W. HAYES, 1975, 116.

³⁸ Double bottle found in ancient Duklja's cemetery is one of the examples that was dated more precisely. Domitian's coin was used for datation of the bottle. A. CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, 1975, 174.

³⁹ C. SAUER, 1939, 32.

⁴⁰ V. ARVEILLER-DULONG – J. ARVEILLER, 1985, 54-55, catalogue number 70, Fig. page 231.

Aserije nastala je krajem 2. i poč. 3. st. Predloženu dataciju aserijatske boce potkrijepljuje izgled i boja staklenih stijenki uobičajenih za period 3. st. Tom vremenu osobito su svojstvene zelenkaste nijanse stakla. Na posljetku, kako nam točno mjesto nalaza ove boce nije poznato, preciznija datacija nije moguća.

Na koncu, luksuzne staklene izrađevine, kao što su primjerak dvojne boce i čaša sa lotosovim pupoljcima, ukazuju na zavidnu kvalitetu života stanovnika Aserije. Staklo je u ove krajeve pristizalo iz istočnih i zapadnih provincija Rimskog Carstva raznim trgovačkim putovima, osobito preko gradskih obalnih centara Salone i Jadera. Također, potrebno je kazati kao pojedini stakleni predmeti iz Aserije upućuju na to da su na području južne Liburnije mogle djelovati i lokalne staklarske radionice, možda čak i u Aseriji.⁴¹

the mentioned comparisons. It was probably made in the late 2nd and the early 3rd century. The colour and appearance of the bottle from Asseria are characteristic for the 3rd century which is another argument in favour of mentioned datation. Finally, as we can't determine the exact location where this bottle was found, more precise datation is not possible.

Luxurious glass items such as the double bottle and a glass beaker with lotus buds point to high standard of living of Asseria's inhabitants. Glass from eastern and western provinces of the Roman Empire came to this region via different trade routes, especially through coastal towns Salona and Iader. It is worth mentioning that some glass items from Asseria point to conclusion that local glass workshops could have functioned in the southern Liburnia region, possibly in Asseria.⁴¹

⁴¹ O lokalnim staklarnim radionicama i lokalnim staklarskim proizvodima na području antičke Liburnije: I. FADIĆ, 1982, 61-67; I. FADIĆ, I. FADIĆ, 2002, 385-405; I. FADIĆ, 2004, 95-105.

⁴¹ About local glass workshops and local glass products in the ancient Liburnia region: I. FADIĆ, 1982, 61-67; I. FADIĆ, 2002, 385-405; I. FADIĆ, 2002, 384-405.

Kratice / Abbreviations

AT – Archaeologica Traiectina

AV – Arheološki vestnik, Ljubljana

CAHA – Cahiers d'Archéologie d'Histoire d'Alsace

CBI – Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo

CCAVV – Corpus delle collezioni archeologiche del vetro Veneto

SPB – Sotheby Parke Burnet

Literatura / Literature

ARVEILLER-DULONG, V. – ARVEILLER, J., 1985. – V. Arveiller-Dulong – J. Arveiller, *Le Verre d'époque romaine au Musée archéologique de Strasbourg*, Paris.

AUTH, S. H., 1975. – S. H. Auth, *Ancient glass et the Newark Museum*, Newark.

BARKÓCZI, L., 1996. – L. Barkóczi, *Antike gläser*, Budapest.

BONNET BOREL, F., 1997. – F. Bonnet Borel, *Le Verre d'époque romaine à Avenches – Aventicum*, Avenches.

CALVI, M. C., 1968. – M. C. Calvi, *I vetri romani del Museo di Aquileia*, Aquileia.

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A., 1975. – A. Cermanović-Kuzmanović, Pregled i razvitak rimskog stakla u Crnoj Gori, *Arheološki vestnik*, 25, Ljubljana, 175-190.

CERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ, A., 1975. – A. Cermanović-Kuzmanović, *Antička Duklja – nekropole*, Obod/Cetinje.

CLAIRMONT, C. W., 1963. – C. W. Clairmont, *The Glass Vessels, The Excavations at Dura-Europos Conducted by Yale University and French Academy of Inscriptions and Letters, Final Report*, v. 4, pt. 5, New Haven, Connecticut: Dura-Europos Publications.

COOL, H. E. M. – PRICE, J. – D. FRICKER, 1994. – H. E. M. Cool – J. Price – D. Fricker, Roman Vessel Glass from Excavations in Colchester, *Colchester Archaeological report*, 8, Colchester: Colchester Archaeological Trust Ltd, 1971-85.

FADIĆ, I., 1982. – I. Fadić, *Antičko staklo u provinciji Dalmaciji*, Dometi, 12, Rijeka, 61-67

FADIĆ, I., 1988. – I. Fadić, Antičko staklo Aserije iz Arheološkog muzeja u Splitu, *Zbornik*, 2, Benkovački kraj kroz vjekove, Benkovac, 29-70.

FADIĆ, I., 2002. – I. Fadić, Antičke staklarske radionice u Liburniji, *Godišnjak CBI, XXXII, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, knjiga, 30, Sarajevo-Frankfurt am Main-Berlin-Heidelberg, 385-405.

FADIĆ, I., 2004. – I. Fadić, Antičke staklarske radionice u Hrvatskoj, *Drobci antičkoga stakla*, Ljubljana, 95-105.

- FADIĆ, I., 2005. – I. Fadić, Staklena čaša sa lotosovim pupoljcima iz Aserije, *Asseria*, 3, Zadar, 75-92.
- FREMERSDORF, F., 1984.– F. Fremersdorf, *Die farblosen gläser der frühzeit in Köln (Die Denkmäler des römischen Köln)*, Köln.
- GOSE, E., 1976. – E. Gose, *Gefässtypen der römischen Keramik im Rheiland*, Rheiland Verlag, Köln.
- GOETHERT-POLASCHEK, K., 1977. – K. Goethert-Polaschek, *Katalog der Römischen Gläser des Rheinischen Landesmuseums*, Trierer Grabungen und Forschungen 9, Mainz.
- HAYES, J. W., 1975. – J. W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, ROM, Toronto.
- ISINGS, C., 1957. – C. Isings, Roman Glass from dated Finds, *Archaeologica Traiectina*, 2, Groningen-Djakarta.
- JENNINGS, S., 2006. – S. Jennings, Vessel Glass from Beirut: BEY 006, 007. and 045, Berytus, *Archeological Studies*, 48/49, American University of Beirut, Beirut.
- KISA, A., 1908. – A. Kisa, *Das Glas im Altertume*, Hiersemanns Handbücher, 1-3, Leipzig.
- LA BAUME, P. – SALOMONSON, J. W., 1977. – P. La Baume – J. W. Salomonson, *Römische Kleinkunst, Sammlung Karl Löffler, Wissenschaftliche Katalog des Römisch-Germanischen Museums Köln*, III, Köln.
- MACCABRUNNI, C., 1992. – C. Maccabruni, *Il vetro soffiato*, in *Archeologia, Catalogo dell'Asta in Milano*, Nuova Breraarte, Venezia.
- MANDRUZZATO, L. – MARCANTE, A., 2005. – L. Mandruzzato – A. Marcante, *Vetri antichi del Museo archeologico nazionale di Aquileia, Il vasellame da mensa*, Aquileia.
- MECONELLI NOTARIANNI, G., 1979. – G. Meconelli Notarianni, *Vetri antichi nelle collezioni del Museo Civico Archeologico di Bologna*, Bologna.
- MORIN – JEAN, 1923. – Morin-Jean, *La Verrerie en Gaule sous l'Empire Romain*, Paris.
- PIRLING, R. – SIEPEN, M., 2006. – R. Pirling – M. Siepen, *Die funde aus den Römischen gräbern von Krefeld-Gellep*, Stuttgart.
- RAVAGNAN, G. L., 1994. – G. L. Ravagnan, *Vetri antichi del Museo Vetrario di Murano*, Corpus delle collezioni archeologiche del vetro Veneto, 1, Venezia.
- RÜTTI, B., 1991. – B. Rütli, *Die römischen Gläser aus Augst und Kaiseraugst, Forschungen in Augst* 13/1, 2, Augst.
- SAUER, C., 1939. – C. Sauer, Un verre romain à deux compartiments, trouvé à Saverne, *Cahiers d'Archéologie d'Histoire d'Alsace*, VIII, 31-32
- The Constable-Maxwell Collection of ancient glass*, 1979. – The Constable-Maxwell Collection of Ancient Glass, Sotheby Parke Burnet, 4-5 June, London.